

Kuka tutkisi sanakirjoja?

MATTI KUUSI

Siihen katsoen että useimmat huippufenestit ovat päättävän vuosisadan ajan askaroineet sanakirjatöiden suunnittelijoina, johtajina ja tekijöinä, on tieteellinen mielenkiinto sanakirjanteon menetelmiin ja tavoitteisiin ollut merkillisen vähäistä. Putki- ja postimiesten muistitieto on tärkeää, Knut Cannelinin ja Matti Sadeniemen ei. Romaanien rakentumisesta syntyy tutkimus toisensa jälkeen, leksikografinen tutkimus taisi mennä hautaan Osmo Hormian myötä.

Suomen kirjallisuus -teoksessa selviydin sanakirjoista vajaan viiden sivun katsauksella (VII s. 588—592), jonka *non multum sed multa* -pintapuolisuuteen en niissä puitteissa löytänyt lääkettä. Vahvin lukemani yleisesitys on Lauri Hakulisen »Suomen sanakirjoista» uudessa Omassa maassa (7 s. 138—149). Siinä tilapula ratkaistiin jättämällä Lönnrotin sanakirjaa nuoremmille leksikoille puolen sivun maininta.

Kristfrid Gananderista alkaen sanakirjantekijät ovat pyrkineet valaisemaan sanaston merkitysvahteita ja syntagmaatiikkaa esimerkkilausein. Tekstinäytteiden valinta kertoo aina jotakin paitsi kielestä myös leksikografista. Folkloristin kannalta on kiintoisaa, että sanakirjoissa erittäin usein turvaudutaan kansanperinteen sitaatteihin, sitä useammin mitä heiveröisempää on kielen kirjallinen traditio.

Elävästä puheesta siepattu tilapäärepliikki ei kaiketi ole tuntunut yhtä varmalta kansankieleltä kuin toistuvasti kuultu sananlasku tai kansansadun repliikki.

Suomalais-ugrilaiselta kielialueelta puuttuvat sellaiset sanakirjan muotoon valetut kansanperinnemonumentit kuin H. F. Feilbergin *Bidrag til en ordbog over jyske almuesmål* (I—III, 1886—1911) ja Vladimir Dalin *Tolkovyj slovar živogo velikoruskogo jazyka* (I—IV, 1861—1868). Sitä runsaammin on suomen ja sukukielten sanakirjoja, jotka on siroteltu täyteen kansanomaista fraseologiaa ja silputtua folklorea.

Muutama havainto kolmen eri-ikäisen suursanakirjan käyttöarvosta folkloristisina lähdeteoksina.

Gananderin sanakirja

1760-luvulla aloitetun ja 1787 valmistuneen *Nytt Finskt Lexiconin* lähdehistoria tunnetaan Osmo Hormian ansiosta yksityiskohtaisemmin kuin minkään varhemman tai myöhemmän sanakirjan. Jo liseniaatintyössään »Gananderin sanakirjan kansanrunoainekset» (1960, käsikirjoitus F 87 Helsingin yliopiston kansanrunoustieteen laitoksessa) Hormia osoitti, että sanakirjaan sisältyvistä 2942:sta vähintään yhden kalevalasäkeen pituisesta sitaatista 1474 on säilynyt myös muissa lähteissä. Väitöskirjassaan »Gananderin sanakirjan lähteet» (1961) Hormia totesi *Mythologia Fennican* sitaateissa noin 530 muualla säilynyttä ja noin 770

Havaintoja

vain Gananderin teoksista tunnettua kalevalasäettä (s. 81—82). Lisensiaatintyönsään hän luetteli 1 646 alkuperältään selvittämätöntä sitaattilöytöä, mutta ei palannut niihin väitöskirjassaan. Seulaa tihentäen kohoaisi kadonneiden runokäsikirjoitusten reliktimäärä noin 1 900 sitaattiin.

Kansanrunouden tutkijan näkökulmasta sanakirjan ja Osmo Hormian lähdeanalyysin kultahiekkaa ovat juuri tuhannet tunnistamattomat ylijäämäsaakeet. Joukossa on runsaasti vanhojen runojen ensiesiintymiä ja myös ainutlaatuisuuksia. Poimin näytteeksi kimpun sitaatteja, jotka todistavat Gananderilla olleen paitsi toisen säilyneistä Kaarle-herttuan runon toisinoista (SKVR VIII 1008, vrt. Hormia s. 514—515) myös saman runon kadonneen loppujakson:

Arkkeli. S. Artillerie. Tormenta bellica. Ruottin kuuluisa Kuningas, ajo ampujat mäelle — ajo *arkkelin* mäelle upstälde sit artillerie. Tungki tykkejä Turullet, stälde stycken på torget ampu yhden, ampu toisen, ampu kohta kolmannengkin; alko torit torkaella, svigta, daldra, Kirkon värkit väännäxellä — om k. Carl XII. vid Viborg. I 28 Ac.

Tykki -kin. S. stycke, canon, mörsare, bombarda maxima. -- Tykit paukahit parahin, stycken brakade braf — vid. Arkkeli. III 203 Dc, vrt. II 337 Ca.

Väännäxelen -xellä — V. A. -- alko kirkon värkit väännäxellä svigta — vid. III 279 Bb.

Pistän -stin -stänyt -stää. V. A. -- Run: item — pisti neuvvonsa pikaisen rådslog med. II 384 Ac.

Monin — adv. mongfaldigt, monga gånger. Monin tuodahan tuhansin uljasta urosta; monga tusende tappra män. II 192 Ba.

Kaihe -heen — adj. -- kaikki *kaihehen* sysätyt, lykätyt lymy siahän i skugga, skymundan, i gömslor. I 307 Bb.

Hoikkanen -sen — adj. dim. -- Hoikkasetkin huovismjehet — de späd lemmitge häst cavaliererne. I 174 Db.

Kasoon -- Savu sakia kasoisi, den tjocka röken öktes, växte til. I 347 Ba.

Holhittaa — V. A. impers. svigtar, fladdrar, sväfvar som med solfjäder, vibro. Hoho-väki holhittaapi, de stimmar de flägta. I 177 Bb, vrt. I 173 Ca (Hoho-väki -- flyktig petit-maitre).

Sirisen -sin -snyt -stä — V. N. -- vesi silmistä sirisi, tårarne tildrade ned. III 52 Ac, vrt. III 307 Cb.

Nuo l. Nuoot -- Nuo ej tainehet tapella — de kunde ej. II 269 Dc.

Vihanda -nnan. adj. grön, virescens, viridus. Vijburin vihanda nummi — gröna backe. III 316 Ca, vrt. II 269 Da (vihanda nummi — grön heed).

Pamisen -sin -snut -sta. V. A. fladdrar, dånar. Saxan palttinat *pamisit*, jopa vaimen lijkku lijnat. v. *huiski*. II 323 Dc.

Huiskun -skua. V. N. röres, svigtar, mobilis sum, hac illac agitor. -- *Huisku* hunnut pellavaiset, lärfts hufvorne fläktade, fladdrade vid. *pamisen*. I 194 Cc, vrt. I 199 Bc.

Osmo Hormian on onnistunut jäljittää Porthanin papereissa säilyneelle Kaarle-herttuan runolle ja sen jatkeena olevalle Jaakko Ilkan runolle 28 gananderilaista säevastinetta 93:sta, ja hänen löydöistään koostuva varma rekonstruktio olisi vähintään yhtä vähämielinen kuin minun epävarma jatkossommitelmani:

Ruottin kuuluisa kuningas ajo ampujat mäelle, ajo arkkelin mäelle, tungki tykkejä turullet. Tykit paukahit parahin, ampu yhden, ampu toisen, ampu kohta kolmannengkin, alko torit torkaella, kirkon värkit väännäxellä. Pisti neuvvonsa pikaisen: monin tuodahan tuhansin [tuonne] uljasta urosta, kaikki kaihehen sysätyt, lykätyt lymy siahän, hoikkasetkin huovismjehet. Savu sakia kasoisi, hoho-väki holhittaapi, vesi silmistä sirisi, nuo ej tainehet tapella. Vijburin vihanda nummi... Saxan palttinat *pamisit*, jopa vaimen lijkku lijnat, *huisku* hunnut pellavaiset.

Julius Krohnin Kantelettaren tutkimuksissa varhemmin tunnetut kaksi Kaarle-herttuan runon toisintoa on julkaistu rinnan, eikä ole epäilyä siitä, että Gananderin poiminnot perustuvat samaan traditioon kuin Porthanin käsikir-

joitus (VIII 1008, vrt. Hormia 1961 s. 80). Kuitenkin vaikuttaa siltä, että Gananderin kopiosta ovat puuttuneet Porthanin säejaksoja 10—39 ja 56—65 vastaavat kohdat. Syystä tai toisesta Porthanin teksti harhautuu heti Kaarlen saavuttua »ala Viburin vihaisen» runoon Narvan taistelusta; sitä siteerataan kolme säettä ja viitataan kadonneeseen jatkoon. Ganander on säilyttänyt noin 23 säettä alkupe- räisestä jatkosta. Silmäänpistävää on, ettei hän kertaakaan viittaa runon saanti- seutuun, niin kuin usein muualla. Muo- dot sellaiset kuin *paukahit*, *pamisit*, *holhit- taapi* ovat ominaisia myös Porthanin tekstille, sen sijaan Gananderin säännöl- listä *ajo*, *alko*, *ampu*, *huisku*, *lijku* -im- perfektia vastaa Porthanin käsikirjoituk- sessa *ammui*, *annoi*, *neuvoi*, *tuoxui*, ja nä- mä myös Ganander kirjoittaa: *ammuit*, *annoi*, *tuoxui*. On siis aihetta päätelmään, että Ganander on saanut kuvauksen Vii- purin valloituksesta eri taholta kuin Kaarle-herttuan runon alkuosan tai hä- nen käsikirjoitustaan on jatkanut eri murrekantaa edustava kerääjä. Ehkä tä- män informaatioon luottaen Ganander yhdistää Kaarle-herttuan vuonna 1599 Viipuriin tekemän sotaretken Kaarle XII:een, samoin kuin hänen tuntemas- saan runoilija I. G. H. S:n (Pertti Virta- rannan mukaan Joosef Gabrielinpoika Calamnius, Haapajärven Sacellanus) Ilo- laulussa säe Hyvä Herra Hertu Carle tar- koittaa Kaarle XII:ta.

Nuoren Martti Haavion vuonna 1932 julkaisema, Gananderin säkeistä koostu- va Kaarle-herttuan runon rekonstruktio (SKVR XII 1009) valaisee sekä Haavion kekseliäisyyttä että Osmo Hormian selvi- tystyön perusluonteista merkitystä. Vasta nyt, kun sanakirjan primaari- ja sekun- daariaineokset on erotettu toisistaan, on täydet edellytykset Kristfrid Gananderin elämäntyön arviointiin ja hänen pääteok- sensa tieteelliseen hyväksikäyttöön. Val- taosa kadonneiden käsikirjoitusten säere- likteistä on kohtalaisen varmasti sijoitet- tavissa rinnakkaistoisintojen avulla. Yli- jäämä, ne kodittomat sanakirjasitaatit, joille ei ole tarjona tuttuja tekstiyhteyk-

siä, luontuvat epävarman mutta kiehto- van palapelin välineistöksi.

Lönnrotin sanakirja

Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja lisä- vihkoineen (1866—1886) on merkkiteos, jonka ulkoiset vaiheet Aarne Anttila sel- vittää Lönnrotin elämäkerran yhteydessä (II s. 256—269), mutta jonka sisältöä on tuskin lainkaan analysoitu. Virittäjässä julkaistiin 1929 tyrvääläisen Niilo Ikolan kunnianteko »Antero Varelius ja Lönnro- tin sanakirjatyö» ja 1930 Lauri Hakulisen perustelu toisen painoksen tullessa julki.

Sanakirjalla oli Lönnrotin apuna kah- deksan toimittajaa, joiden osuus 2414-si- vuisesta teoksesta vaihteli 603 sivusta (In- german) 39 sivuun (Nylander). Kaikilla oli työn pohjana Lönnrotin runkokäsikir- joitus ja yleisohjeet, mutta eri jaksojen vä- lillä on monenlaisia rakenne- ja painotus- eroja.

Viisisivuinen umpimähkäinen pistokoe kunkin toimittajan työosuudesta valais- koon sitä, missä määrin esimerkkilausei- den valinta noudatti yhteisiä tai yksityisiä normeja. 1. ja 2. sarakkeesta näkyy 1) Ka- levalasta ja Kantelettaresta, 2) muista läh- teistä saatujen kalevalamittaisten runosä- keiden lukumäärä. 3. ja 4. sarakkeessa on 3) Lönnrotin sananlaskukokoelmasta, 4) muista lähteistä tai suullisesta perinteestä saatujen sananlaskujen ja vertausten määrä eri toimittajien tekstijaksoissa. 5. sarake ilmaisee Lönnrot-sitaattien ja muiden sitaattien määrin suhteen ja 6. sarake sitaattien kokonaismäärän.

Tiedetään Lönnrotin ja Vareliuksen korjailleen ja täydentäneen varsinkin Ny- landerin ja Ereniuksen käsialoja. Jäl- kimmäisen on onnistunut *liitto*-hakusa- nan esimerkistöön mahduttaa yhdeksän kalevalasäettä, niistä seitsemän Kaleva- lasta tai Kantelettaresta. Toisaalta Ere- nius viljelee näytteinä eloisia tilannerep- liikkejä (»en saa lijattua hampaitani yh- teen, kun ovat pokotuksesta kohenneet») ja liittää hakusanaan *liittamato* harvinais- ta tietoa (Lohjan seudun?) kansanusko- muksista.

Havaintoja

	1	2	3	4	5	6
Elias Lönnrot (I 96—100)	5	4	—	—	1,3	9
Abr. Nylander (I 436—440)	8	4	—	—	2	12
Karl Dahlberg (I 736—740)	5	3	3	5	1	16
Karl Erenius (I 936—940)	15	5	—	—	3	20
Gustaf Cannelin (II 16—20)	2	—	—	1	2	3
A. Varelius (II 96—100)	3	—	4	1	7	8
O. Ingerman (II 436—440)	1	2	1	1	0,7	5
E. J. Savolin (II 996—1000)	4	—	3	4	1,8	11
A. H. Kallio (II 1036—1040)	7	5	2	2	1,3	16
yhteensä	50	23	13	14	1,7	100

Itsenäisin Lönnrotin apumiehistä näyttää olleen Naantalin kappalainen Karl Dahlberg. Esimerkiksi hakusanaan *korsi* hän kokoaa näytekimpuksi ilmeisesti itse tuntemaansa perinnettä:

»vetää kortta kissan edessä l. edellä» draga strå framför katten: »siihen k. jää, kuhun kuorma kaatuu» (*ordspr.*); »ei panna kortta (tikkua) ristiin» ej lägga strå i kors, göra ingenting; »tulee paha ilma (nöyrä sää) kun porsas käy k. suussa» säges äfven, då en växande pojke har tobakspipa i munnen.

Dahlberg on, muista toimittajista erotuen, keksinyt käyttää myös kansanomaisia vertauksia esimerkkilauseina: se ryypy meni alas niinkuin *Koroisten* ahteesta; pitkä poika kun *corpikuusi*; seisoi törötti kun palaneen kylän *korsteini*. Muihin otoksiin on tullut kaikkiaan neljä vertausta: Nylanderin »sataa niinkuin saavista *kaataisi*», Cannelinin »on kuin purtu ja *nielty* siihen» sekä Kallion »*väristä* kuin haavanlehti l. lankavyyhti».

Neljäntoista Lönnrotin sananlaskukoelmasta riippumattoman sananlaskusitaatin joukossa on neljä harvinaisuutta: Vareliuksen »köyhäkin koreilee, rikasten rinnalla *orailee*», Nylanderin »ei kakkonen kolmosta *kaada*» (kaiketi korttipelisanonta) sekä Savolinin »vesi nauraa viinan *virkkeitä*» ja »niin on laiskan työnteke: *virannellen*, vitkutellen, pidätellen, pitkistellen».

Sääksmäen oppineella kirkkoherralla Gustaf Cannelinilla oli vahvempi luottamus arkisen puhekielen tilapäärepliikkei-

hin kuin varsinaiseen folkloreen. Hänen sana-artikkeleissaan kuuluu 1870-luvun aitoja äänenpainoja: »ei ole minulla raukalla ruokaa, mitä kylässä voinee *nihkaa*», »jokainen tahtois vain *nilalla* syödä toiselta», »vieläkö teillä on *niitoksia*»; »ei *niin* torasanaakaan virkannut».

Lönnrotin nuorin avustaja, tuleva koulumies ja sanakirjantekijä A. H. Kallio sorvaa silloin tällöin artikkelin, jota synonyymisanaston rakentaja voisi käyttää hyväkseen:

Vänttyrä, s. trög, senfärdig och tölpig människa; jfr. kähny, kuhnus, ratus, jorus, junttura, jänttyrä, kanttura, kánttyrä, kinttura, venttura m.m.

Kalliolle on kunniaksi, että hän sanakirjan lisävihkoon on noukkinut paitsi kalevalaisia lisäsitaatteja ja sananlaskuja myös Aleksis Kiven kieltä (esim. *hammasnuotta*, *kuukuilla*, *mällistellä*), tosin lähdetä ilmaisematta. Ainoa teos, jonka sitaatit sanakirjassa on yleisesti varustettu tarkoin viittein, on Kanteletar.

Elias Lönnrotin osuus sanakirjan toimittajana olisi arvioitava pikemmin niiden lisien ja korjailujen pohjalta, joita hän on tehnyt apumiestensä osuuksiin, kuin tarkkailemalla hänen omatekoista tekstijaksoaan A-Hilkahuttaa. Tavoitteet ovat muuttuneet työn jatkuessa, omaan kielelliseen kompetenssiin nojaava uusien hakusanojen ja sanaliittojen rakentelu (*aasistua* — *aasistuminen* — *aasistuvainen* — *aasistuttaa* — *aasittua* — *aasittumaton* jne.) on antanut tilaa aidon kirja- ja kansankielen näytteille. Sanakirjan lähdearvo

olisi parantunut, jos Lönnrot olisi useammin sallinut itselleen sentapaisia vapauksia kuin hakusanan *hako* 2. jaksossa:

Hako, haon l. havon, s. barrträds qvist, tall-, gran- l. enris, kullfallet träd (murto), ruska; hakata hakoa hugga gran- l. tallris; kuusen h. granris; vesihako ruska i sjön; hakokuorma ett lass med gran- l. tallris; jfr. havu; 2) med tillägget hako framför dopnamnet (t.ex. hako Matti, hako Jussi) förlöjligas den, som ej ger traktering på sin namnsdag; 3) af hakea = haku.

Artikkelia seuraa parikymmentä muuta artikkelia: yhdyssanoja ja johdoksia, joissa *hako* on alkuosana. *Hakokuorma* ei ole niiden joukossa. Miksi ei? Jos Antero Vareljus kysyi asiaa, Lönnrot luultavasti huitaisi kädellään: ei ole aikaa hiusten halkomiseen, pääasia että työ menee eteenpäin. Sammatin eläkeläinen oli oikeassa: perfektionistilta sanakirja olisi jäänyt kesken, sen aineksia kerättäisiin ja artikkeleita paikattaisiin vielä 1980-luvulla.

Elias Lönnrotin maine kestää kyllä, että hänen sanakirjansakin puretaan aluktekijöihinsä ja punnitaan, nisuineen ja kaleineen.

Karjalan kielen sanakirja

Pertti Virtaranta on Karjalan kielen sanakirjan I osassa (1968) julkaissut satasivuisen katsauksen teoksen syntyvaiheisiin, ainespohjaan ja toimitusperiaatteisiin. II ja III osa (1974, 1983) noudattavat kiitettävän tarkasti samaa jäntevää linjaa. Suomalaista lukijaa suosien on hakusana vienalaismurteiden mukainen muoto, jonka variaatiot esitellään pohjoisesta etelään edeten, kuitenkin niin että Tver, Tihvinä ja Valдай sijoittuvat Suojärven ja Suistamon väliin. Konkreettisista merkityksistä siirrytään abstrakteihin ja lopuksi kuvallisiin käyttöyhteyksiin. Maallikkolukija on kiitollinen siitä, että filologien kirjava tarkekirjoitus on karkeistettu suhteellisen helpposelkoiseksi arkikarjalaksi.

Toisin kuin Ganander ja Lönnrot Karjalan kielen sanakirja säännöllisesti il-

moittaa esimerkkilauseen saantipaikan. Kuitenkaan ei huomatakseni missään kerrota edes tuhansia kertoja mainitun Nek(kula)—Riip(uškalan) sijaintia. (Kuulemani mukaan paikat ovat Aunuksen kaupungin lähistöllä.) Ymmälle joutuu myös etsiessään tulemajärveläisen runon-säkeen *davai jälles soutamahe* ensimmäistä sanaa teoksesta. Vain esipuheessa on kerrottu, että d-alkuisia sanoja on haettava t-alkuisten joukosta. Lukija on harvoin niin älykäs kuin leksikografi kuvittelee.

Esimerkkilauseiden valinnassa Karjalan kielen sanakirja noudattaa pikemmin Gustaf Cannelinin kuin Gananderin ja Karl Dahlbergin linjaa: valtaosa kielennäytteistä on aitoja tilapäärepliikkejä: »katšo nygöi kana *loahoau*, kävelöö ielleh järilleh, jäitšaz on. katšo nygöi tyrän ker *loahoau* siit». (Suojärveltä.) Mutta artikkeli voi rakentua myös sananparsista:

loahkanjakappa s. karjan juottoastia. *ei akaks pie hyviä tyttyö, eigä luahkañnakapaks hyviä ašetta (sp.). eihäi suu ole luahkañnakappa kaikil jagua (sp.).* Suistamo.

Kumpikin sananlasku puuttuu Karjalaisista sananpolvista, eikä outoa sanaa ole siellä selitetty (n:ot 147—148).

Kansanperinteen osuus näyttää III osassa aiempaa runsaammalta, ja erityisen ilahduttavaa on, että myös vaikean itkikielen sanastoa on kelpuutettu mukaan. Toivottavasti jo IV osaan haravoitetaan myös SKVR:n karjalankielisiä klišeitä, murreasun vaarantumisen uhallakin. Esimerkiksi säe *kaglan on kananmunnikse* tunnetaan vähin muunteluin ja mm. Ahtian ja Boreniuksen muistiinpanona Ilomantsin, Suojärven, Suistamon, Salmi, Tulemajärven ja Vieljärven runoista (SKVR II 94, 96, 362, VII 376, 380, 404, 412, 2809, 2820 ym.), mutta hakusana *kananmuna* puuttuu sanakirjasta.

Tulevat polvet arvioivat Karjalan kielen sanakirjaakin sen nojalla, mitä se sisältää, eivät sen vähäisiä puutteita painottaen. Voi vain kunnioittaa työtä, jonka lukemattomien työkalun osien, kasvien, hyönteisten, ortodoksisen uskonnon käsitteiden jne. tunnistaminen on vaatinut.

Havaintoja

Selailtakoonpa vaikka sivuja, joilla käsitellään hakusanoja *moanemä, moanhaltie, moanhenkeämä, moanituskisa, moannenä, moansunne, moantoppa, moapaivu, moapul'pukkaine, moarjanyö, moašikko, moašni* ja *moasteri*. Wörter und Sachen! Olisi tietenkin mainiota, jos viimeiset todelliset asiantuntijat saataisiin rajan takana piirtämään rasteja väärinkäsitysten reunoihin, siihen tapaan kuin Grigori Makarov takavuosina riemusta hihittäen eritteli erään vepsäläisedition su(o)mennoksia.

Karjalan kielen sanakirjahankkeella on ollut merkitystä pitkälti yli kirjanteon tavoitteiden. Monet kerääjistä tunnetaan nyt Karjalan tutkimuksen klassikkoina: Arvid Genetz, Theodor Schvindt, K. F. Karjalainen, Juho Kujola, E. V. Ahtia, Eino Leskinen, Helmi Helminen, Aulis Ojajärvi jne. Eino Leskinen johti toimistustyötä 1930—1939, Pertti Virtaranta 1955—1982, ja Virtarannan voitokkaalla kaudella sanakirjaa rakensivat Esko Immonen, Matti Jeskanen, Eero Kiviniemi, Raija Koponen, Marja Lehtinen, Tapani Lehtinen, Heikki Leskinen, Pirkko Poutanen, Matti Pääkkönen, Laila Rissanen, Tauno Särkkä ja Helmi Virtaranta. Tuskin erehtyy päätellessään, että sanakirjan toimittaminen on ollut monen myöhemmän aktiivitutkijan erinomaista peruskoulutusta.

Uteliaan sanakirjantutkijan olisi vielä nyt helppo selvittää, mitä eri toimittajien erityislaatu (Raija Kopsen suojärveläinen kielipohja, Matti Jeskasan ortodoksinen asiantuntemus, Virtarantojen paulaharjulainen elämäntapa ja kansanperinteen harrastus jne.) on vaikuttanut KKS I—III:n ilmeeseen. Uranuurtajien Kujolan ja Ahtian osalta Pertti Virtaranta on jo hahmotellut kuvan.

Tätä nykyä Karjalan kielen sanakirjan sivutoimisena päätoimittajana on Jaakko

Sivula sekä toimittajina Matti Punttila ynnä jo vuodesta 1966 toimitukseen kuuluneet Raija Koponen ja Marja Lehtinen. Teoksen 4. osan käsikirjoituksen on määrää valmistua vuoden 1987 lopulla. Painosta se tuskin tulee ennen vuotta 1989, arvelevat toimittajat.

Tutkimusmäärärahojen verkkaan lisääntyessä on nurinkurista, jos pitkäaikaisen, puoliväliin ehtineen sanakirjahankkeen etenemistä hidastetaan vastaalkavien hyväksi.

Karjalan kielen sanakirjan taakse ehkä kaivattaisiin uskareliaanista tiedepoliittista voimaryhmää.

1900-luvun jälkipuoliskolla on saatu toteutetuksi jo kolme monumentaalista sanakirjaa: Matti Sadeniemen ja kumppanien Nykysuomen sanakirja, Y. H. Toivosen, Erkki Itkosen, Aulis Joen ja Reino Peltolan Suomen kielen etymologinen sanakirja sekä R. E. Nirvin Kiihtelysvaaran murteen sanakirja, yhden miehen gandermainen urottyö. Nirvin Inkeröismurteiden sanakirja (1971) ja Lauri Postin ja Seppo Suhosen Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja (1980) täydentävät kuvaa. Kalevalan juhluvuosi 1985 jää fennistiikan historiaan sekä vanhan kirjasuomen että suomen murteiden sanakirjan 1. osan ilmestymisvuotena. Eloa on siis paljon ja työntekijöitäkin kohtalaisesti.

Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelma, joka vuonna 1965 laadittiin Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimeksiantosta ja Kustaa Viikunan johdolla (Suomi 112: 1), on huomatakseni toteutunut parhaiten juuri sanakirjojen osalta.

Setälämäisten, vilkunamaisten yhteiskunnallisten vaikuttajien ohella sanakirjahankkeet kaipaavat ehkä eniten vertailevaa, integroivaa leksikografista tutkimusta.